

Виявлено, що в процесі отримання патента на промисловий образець виникають деякі проблеми, які в подальшому також провокують появу більш суттєвих проблем при реалізації прав власників на промисловий образець. Однією з таких проблем є реєстрація вже існуючого промислового образця з зміною лише однієї суттєвої ознаки. Це вказує на те, що потрібно створити комплексну, посилену та якісну охорону прав на промисловий образець, шляхом внесення відповідних змін до діючого законодавства країни.

Ключевые слова: промисловий образець, суттєві ознаки, дизайн, промислова власність, новизна, оригінальність, патент, заявка, експертиза.

Summary

Bondarenko O. Obtaining legal protection for industrial designs in Ukraine: problems and prospects.

This article discusses the issue of obtaining civil legal protection of industrial designs in Ukraine. The author analyzes the basic principles, current legislation by which regulates the legal protection of industrial designs in Ukraine and studied the views of various domestic and foreign scholars.

The study found that during the process of obtaining a design patent there are some problems in the future also provoke appearance of more significant problems during the implementation of the rights of owners of the industrial design. One of these problems is the registration of an existing industrial design with a change of only one significant feature. This indicates that you need to create a comprehensive, high-quality and enhanced protection of industrial design, by making appropriate amendments to existing legislation.

Key words: industrial design, essential features, design, industrial property, novelty, originality, patent application examination.

Отримано 16.10.2014

УДК 347.77

А. В. ЛУЗАН

Аліна Володимирівна Лузан, здобувач Київського університету права НАН України

ІСТОРИОГРАФІЯ ВІНАХІДНИЦТВА ТА ЙОГО ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Протягом багатьох мільйонів років наша планета знаходиться у постійному русі. Невпинно переміщуються континенти, еволюціонує флора та фауна, з'являються та зникають держави й цивілізації, розвивається людська свідомість, світогляд, інтелект. Як наслідок, кожне покоління оточене світом, який сформований та залишений у спадок попередниками, а також доповнений власними інноваціями та здобутками задля покращення життя нащадків. Еволюція людства в усіх аспектах, починаючи від фізіології і закінчуючи культурною спадщиною, пройшла тривалий та важкий шлях, на якому зустрічалися як часи злету, так і занепаду. Однак протягом усієї історії планети цей рух не припинявся, що у ХХІ столітті призвело до масштабної глобалізації та інформатизації суспільства, а також розвитку технічного прогресу з феноменальною швидкістю.

Аналітики американської маркетингової компанії JWT (J Walter Thompson) на початку даного десятиліття запропонували своє бачення розвитку високих технологій у вигляді списку 100 речей, які світ побачить у 2011 році. До них увійшли 3-D друк, дитяче електронне «читання», віртуальне дзеркало, телефон-гаманець, тютюнові автомати, що самостійно визначають вік покупця, електронні пристрої, що форматує рукописний текст в друкований або відслідковують кількість спожитої енергії іншими домашніми приладами тощо¹. Однак лише через півдесятиліття, у 2015 році, весь світ захоплюється та обговорює впровадження вже зовсім інших інновацій, серед яких пагчі для зубів, м'ясо, створене в лабораторних умовах, робот на органічному паливі, миші з клітинами людського мозку, мініатюрні дрони (безпілотники), клітинний аерозоль для шкіри, шовк з трансгенних кіз, камера в пілюлі, клонування вимираючих видів тварин, протези та інвалідні візки, що контролюються силою думки, робот-анестезіолог, біонічне око та безліч інших речей, що стирають грань між науковою фантастикою та наукою².

У дійсності, сьогодні всіляко стимулює та пропагує розвиток наукової технічної думки, оскільки вже не лишається сумнівів у тому, що майбутнє за високими технологіями. Однак не кожна країна використовує для цього достатньо дієві механізми як економічного, так і політичного характеру, іноді залишаючи винахідників поза увагою правового та соціального регулювання. Тому в даній роботі автор ставить за мету провести історичний аналіз розвитку винахідницької думки та її державної підтримки, починаючи від найдавніших часів і до сучасності у різних країнах світу для обґрунтування необхідності надання багатовекторної допомоги винахідникам у процесі їх інтелектуальної праці.

Дослідження даного питання було актуальним ще в 50-х роках минулого століття в радянській державі. Йому приділяли увагу А. А. Канаєв, В. І. Орлов та багато інших науковців. Сьогодні ж аналіз впливу винахідництва на людську історію та сучасність здебільшого цікавить рейтингові агенції (*Moody's investors service, Standart&Poor's, Fitch IBCA*), інформаційні портали (*SuperJob.ru, МедИНФО*), аналітичні компанії

(*J Walter Thompson*), друковані та електронні журнали та газети (*Time, USA Today, Fast Company*), авторів документальних фільмів за підтримки наукових телеканалів (*Discovery, National Geographic*).

З одного боку, це створює враження, що питання історіографії винахідництва більше цікавить журналістів задля пізнавально-розважальних цілей, аніж вчених – для наукових. Проте, на нашу думку, дане припущення може бути штучно хибним. За наявності відповідної державної підтримки засоби масової інформації роблять значні кроки для популяризації винахідництва, при цьому акцентуючи увагу на здобутки своєї країни, чим підвищують її авторитет на світовій арені та сприяють розвитку наукового потенціалу серед власного населення. Таким чином, у пересічних громадян складається стійке сприйняття інтелектуальної першості саме тих країн, які не просто винаходять інноваційні рішення, а й можуть їх вдало рекламувати. Саме реклама, як економічний інструмент, є потужною рушійною силою не лише окремого продукту, а й цілих галузей. Позитивний імідж надає перевагу для притоку іноземних інвестицій, одночасно запобігаючи відтоку кадрів з потужним інтелектуальним потенціалом, як це масово відбувалося протягом усього XIX та XX століть на наших територіях.

Долі українських науковців дуже подібні між собою: їхню творчість знають на чужині й мало або зовсім не знають на батьківщині. Світові відомі імена Степана Тимошенка, Ігоря Сікорського, Юрія Кістяківського, Сергія Корольова, Михайла Янгеля, Миколи Духова, Володимира Коваленка, Михайла Остроградського, Абрама Йоффе та багатьох інших, але мало хто знає, що вони – українці, які свого часу були змушені залишити рідну вітчизну³.

Як наслідок, наша країна, входячи в тридцятку країн світової інтелектуальної еліти на початку XX ст., згідно з рейтингом Всесвітнього економічного форуму, в 2012 році серед 144 країн зайняла у сфері формування факторів інноваційного розвитку 71 місце, за оснащеністю сучасними технологіями – 81 місце, у сфері захисту прав інтелектуальної власності – 117 місце, що свідчить про неефективне використання власного інноваційного потенціалу⁴.

Дані питання неодноразово порушувалися у наукових, технічних, економічних та юридичних колах, провідні фахівці звертали увагу державних керівників на необхідність підтримки українських винахідників. Як наслідок, за час незалежності була сформована достатньо потужна правова база, яка б забезпечувала охорону та захист як власне винаходів, так й інших об'єктів права інтелектуальної власності. Проте недостатня популяризація, слабе фінансування, пряме ігнорування даної проблеми робить прийняті закони та програми практично неідеальними та малоефективними. Так, напередодні прийняття бюджету на 2015 рік, «скандальним законопроектом» № 1577 було запропоновано, зокрема, скорочення витрат на освітню та науково-дослідну сфери, й це з огляду на недофінансування даного напрямку протягом всього часу незалежності України, як того вимагає Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність». Зокрема, ч. 3 ст. 34 даного закону передбачає бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 % ВВП.

До чого така економія може призвести всю нашу націю? Майже два століття тому відомий російський критик та публіцист В. Г. Белінський писав: «Необхідно знати минуле, щоб розуміти сучасність та передбачити майбутнє». Знання історії в її багатогранних аспектах покликані виконувати ряд функцій, основними з яких можна виділити: пізнавальну, прогностичну, виховну. Світ винахідництва не є винятком, адже, звертаючись до його історичних витоків, стає зрозумілим, наскільки державна підтримка, цілеспрямовані заходи щодо охорони та захисту інтелектуальних здобутків нації здатні змінити не лише життєвий цикл окремо взятої держави, а й весь хід історії.

Проте необхідно відмітити, що найважливішу роль відігравали не стільки винайдені способи створення нових речей, скільки збереження їх у цілковитій таємниці, адже знання, що передавалися у спадок, забезпечували можливість вижити наступним поколінням. Ще до появи людини-розумної, півтора мільйони років тому, на території Африки був відомий спосіб приборкувати вогонь, що, за свідченнями переважної більшості дослідників, передувало еволюційним процесам. Археологічні знахідки також свідчать, що в той час була відома й технологія обробки каміння. Даним предметам по праву може належати статус перших винаходів в історії, хоча з цим можна й не погодитися. Адже винахід – це результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері, а якщо тогочасні створіння такі, як *Homo erectus* (людина-прамоходяча) та *Homo ergaster* (людина-працююча) передували наступному виду – *Homo sapiens* (людина-розумна), виникає нова наукова дилема, аналогічна такій: «Що з'явилося раніше: яйце чи курка?». Але в іншій іпостасі: «Що було першим: винахід чи інтелект?».

Тим не менш, здатність захищатися від оточуючого, часто ворожого, середовища та годуватися, призвели до появи нових винаходів, таких як одяг, фарба, спис, кам'яний ніж, які виготовлялися від 2 мільйонів до 60 тисяч років тому в різних місцевостях та континентах. Окрім того, за цей період людство знаходить способи приборкування водних стихій завдяки населенню Нової Гвінеї, які винайшли човни та весла, що пришвидшило міграційні процеси. Розширюється світогляд, з'являються нові види занять (полювання, гончарство, гірництво, риболовство, землеробство, мистецтво та торгівля), а, як наслідок, предмети, що допомагають в їх опануванні (бумеранг, лук та стріли, гарпун, риболовні сіті, масляна лампа, флейта, палиці для рахування тощо)⁵.

Писемність з'явилася значно пізніше (4-е тисячоліття до н.е.), тому вчені-археологи можуть лише припускати на підставі артефактів, які предмети оточували тогочасних мешканців планети. Однак з великою вірогідністю можна стверджувати, що перша форма правової охорони винаходів ґрунтувалася на нормах зви-

часового права, передаючись у межах одного роду чи племені від батька до сина, від матері до доньки. Збереження родових таємниць можна вважати першою, хоча й достатньо примітивною формою цивільно-правової охорони тогочасних винаходів, але ці засоби були необхідними не лише для економічних вигод, а й для збереження життя певної спільноти в додержавний період. Звертаючись до теорій походження держави, зокрема, договірної та теорії насилля, можна погодитися, що у прадавні часи люди знаходилися у стані війни «всіх проти всіх» та прагнули підкорення нових територій разом з їх населенням. Тому секрети створення зброї як для полювання, так і для охорони, а також продуктивних знарядь та способів праці мали бути збережені всередині роду, передаючись із покоління в покоління, із уст в уста за допомогою настінних малюнків та генної пам'яті. А якщо звернутися до досвіду неписемних племен, що і в наш час зустрічаються переважно на африканському континенті, можна дійти висновку, що даний спосіб передачі інформації є достатньо життєздатним. Таку ж аналогію можна провести з багатовіковими традиціями майже всіх народів світу.

Згодом родові племена розростаються та утворюють перші цивілізації, які знаходилися на безкраїх просторах Азії, Африки та Європи й простягалися вузькою смугою від Атлантики до Тихого океану в зоні м'якого субтропічного клімату, де були найбільш сприятливі умови для життя та господарювання. Першою з них прийнято вважати могутню цивілізацію Шумерів⁶.

Саме їм приписують винайдення 7 тисяч років тому колеса – першого винаходу, який надав дійсно потужний поштовх розвитку науки, техніки, ремесел, іригації, архітектури, будівельної та військової справи. Крім того, без колеса не було б створено й інших корисних винаходів: візка, гончарного кола, веретена, вітряка, водяного підйомника та інших пристроїв, в основі яких є колесо. Однак згадки про даний винахід дослідники знаходять і в інших тогочасних народів, які мешкали значно північніше за Шумерів, а ось єгиптяни отримали цей пристрій у дарунок від перемігших їх гіксосів. Народи ж Австралії, південної Африки та цивілізації доколумбівської Америки не знали про колесо до приходу європейців, хоча інки були достатньо близькі до даного відкриття⁷.

На зміну першим цивілізаціям приходять перші держави зі сформованою правовою системою та державними апаратами управління. І хоча засобами охорони винаходів досі залишаються норми звичаєвого права, мудрі керманічі вже розуміють економічне, політичне та соціальне значення таємниці способів виробництва, ексклюзивної для інших країн продукції. Найчастіше це була таємниця виготовлення зброї (гастрофет, баліста, порох), адже передові технології ведення війн дозволяли зміцнювати могутність тогочасних держав.

Ще одним яскравим прикладом охорони винаходів є таємниця виготовлення шовку в Китаї. Хоча це не єдиний прогресивний і за мірками сучасності винахід, секрет якого зберігався від V тис. до н.е. декілька тисяч років, доки не був викрадений. Мабуть, це був перший випадок крадіжки технологій виробництва давнини. Під час правління династії Сун (960–1279 рр.) Китай вважався найрозвиненішою та найзагадковішою державою. Мандрівники з усього світу ладні були віддати останні статки, лише б дізнатися таємниці винайдених екзотичних речей, однак розголошення секретів їх виробництва, відповідно до державних законів, каралося страшною смертю. Тому іноземці вимушені були століттями крокувати небезпечним «шовковим торговельним шляхом», аби вдовольнити потреби мешканців власних країн, що зрештою призвело до міграції пацюків, які були носіями смертельної хвороби, і, практично, знищення населення Європи.

У ті часи між Європою та Азією розташовувалася могутня, промислово та інтелектуально розвинена держава – Київська Русь, яка на той час була крупним торговельним центром. Джерелами права в Київській Русі виступали звичаї, князівські укази, міжнародні договори (зокрема, з Візантією) та, написана за часів Ярослава Мудрого й у подальшому доповнена, «Руська Правда». За висновками досліджень В. І. Афанасьєвої, князі в якості привілеїв за заслуги мали право видавати монастирям чи представникам знаті «жалувані грамоти». Така грамота князя закріплювала за боярами феодальний імунітет, що надавав право займатися ремеслом та торгівлею, а також передбачала звільнення від сплати данини до казни. Даний договір скріплювався печаткою, що свідчило про державну охорону наданого права. А отже, у даній грамоті автор монографії вбачає наявність основних принципів сучасного патенту, які походять саме з тих часів (XII–XV ст.), а саме: право передачі (від князя підлеглим), охорона та захист (від посягань третіх осіб)⁸.

Після розпаду Київської Русі така форма охоронного документу збереглася і могла бути наданою Руським царем своїм підданим інженерам та конструкторам, та мала свою назву – привілеція. Проте, не зважаючи на розвиток законодавства в сфері інтелектуальної власності в царській Росії, Європа, а згодом США значно випереджали її у створенні патентної системи, а отже – і в правовій охороні власних інтелектуальних здобутків.

Тривалий час у вчених колах продовжуються запеклі дискусії, кому ж належить право авторства на такі винаходи як кіноапарат (братам Люм'єр чи Йосифу Тимченку), лампи електричного освітлення (Томасу Едісону чи Олександрю Лодигіну), парова машина (Джеймсу Уатт чи Івану Ползунову), радіо (Гульєльмо Марконі чи Олександрю Попову) та інші надбання індустріального суспільства⁹.

Перші патенти в країнах Європи почали видаватися ще у XV–XVI ст.ст. З того часу й почали формуватися патентні системи Англії, Франції, Німеччини, Італії та інших європейських держав з метою захисту національних інтересів та економічних вигод.

У США федеральний патентний закон був прийнятий у 1790 р.; до цього часу права на видачу патентів належало губернаторам штатів. У першій половині дев'ятнадцятого століття патентні закони приймаються більшістю європейських держав, у тому числі й Росією у 1812 році. А вже 20 березня 1883 р. в Парижі була укладена перша міжнародна угода в сфері охорони прав на промислову власність – «Паризька конвенція про

охорону промислової власності»¹⁰. До речі, не лише прийняття законів, а й розуміння державною владою необхідності їх практичного втілення, допомогло таким країнам, як США та Англія вийти з глибокої економічної кризи, яка спіткала їх у 30-х та 70-х рр. минулого століття. Як наслідок, на світовому ринку ми можемо побачити величезну кількість товарів побутового вжитку, починаючи від наповнювачів котячих туалетів до косметичних засобів з інноваційними формулами, які приносять їх патентовласникам мільярдні статки.

За радянських часів у СРСР також була прийнята достатня кількість правових актів, що регламентувала діяльність винахідників та отримання ними авторських свідоцтв. Однак, незважаючи на це та на наявність геніальних інженерів, конструкторів, вчених, економічна вигода від промислових та інших інновацій була мізерною. З одного боку це можна пояснити «залізною завісою», а з іншого – патентною неосвідченістю деяких спеціалістів. Так, у 1958 році на Всесвітньому конгресі медиків радянський вчений продемонстрував спосіб оживити голову собаки та пришити її до тулуба, але коли справа дійшла до отримання міжнародного патенту, виявилось, що німці вже тривалий час вільно користуються побаченою технологією.

Аналізуючи історичний досвід у сфері охорони інтелектуальної власності таких могутніх цивілізацій, як шумери, а також більш сучасних країн, як Китай та США, стає цілком очевидним наступне: благополуччя держави багато в чому залежить не лише від її інтелектуального потенціалу, а й від здатності влади ефективно його використовувати. Це означає – розгледіти, створити необхідні умови для розвитку, стимулювати, фінансувати, охороняти, рекламувати, популяризувати та, врешті-решт, вигідно продати й отримати економічні вигоди для власного народу від об'єктів ІВ. Тому в умовах кризи, поряд із скороченням видатків, необхідно шукати нові джерела прибутків. Всебічна та сильна підтримка українського винахідництва і є тим шляхом, який може вивести Україну із прірви економічних негараздів.

¹ Муджири Е. Эти вещи изменят мир: какие изобретения ждут нас в 2011 году / Е. Муджири // Аргументы и факты. – 2011. – № 2. – С. 15.

² Реальные изобретения, перед которыми фантастика меркнет – <http://ej.by/news/blogs/2015/01/08/realnye-izobreneniya-na-fone-kotoryh-fantastika-merknet.html>

³ Українські вчені за кордоном – <http://www.logos.biz.ua/proj/vynahid/vol2/010.php>

⁴ Ходаківський С. І. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти [текст] навч. посіб. / С. І. Ходаківський, В. П. Якобчук, І. Л. Литвинчук. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 276 с. – С. 14–15.

⁵ Вікіпедія – http://uk.wikipedia.org/wiki/Хронологія_винаходів_людства#cite_ref-AJC_Apr_27_1997_7-0

⁶ Первые цивилизации – <http://worldwonders.ru/ancient-civilizations.html>

⁷ История колеса: одному из важнейших изобретений человечества 7000 лет // Техника – молодежи. – 2006. – № 12. – С. 31–33.

⁸ Афанасьева В. И. Привилегия, патент, авторское свидетельство в России: монография. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрлитинформ, 2012. – 320 с. – С. 81–82.

⁹ Кудряшов К. Краденное первенство: как русские изобретения присваивались за границей / К. Кудряшов // Аргументы и факты. – 2012. – № 28. – С. 28.

¹⁰ История патентов в мире – <http://www.patent-translation.ru/?smid=10>

Резюме

Лузан А. В. Історіографія винахідництва та його цивільно-правової охорони.

У статті висвітлюється хронологія винахідництва та засоби забезпечення захисту створених об'єктів інтелектуальної власності, починаючи від найдавніших часів і до сучасності. Автор обґрунтовує необхідність державної підтримки розвитку інноваційної діяльності в Україні, спираючись на досвід країн на різних етапах історичного розвитку та пропонує нові стратегії пропаганди інноваційної діяльності в нашій країні.

Ключові слова: інтелектуальна власність, історія винахідництва, правова охорона, патентування, звичаєве право, еволюція, популяризація.

Резюме

Лузан А. В. Историография изобретательства и его гражданско-правовой охраны.

В статье освещается хронология изобретательства и средства обеспечения защиты созданных интеллектуальной собственности, начиная от самых древних времен и до современности. Автор обосновывает необходимость государственной поддержки развития инновационной деятельности в Украине, опираясь на опыт стран на различных этапах исторического развития и предлагает новые стратегии пропаганды инновационной деятельности в нашей стране.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, история изобретательства, правовая охрана, патентование, право обычая, эволюция, популяризация.

Summary

Luzan A. Historiography invention and his civil law protection.

The article highlights the chronology of invention and means to ensure the protection of intellectual property created from the most ancient times to the present. The author proves the necessity of state support of innovation activity in Ukraine, drawing on the experience of countries at different stages of historical development and offers new strategies for promotion of innovation in our country.

Key words: intellectual property, the history of inventions, legal protection, patents, common law, evolution, promotion.

Отримано 16.10.2014